

PETNEKI KATALIN

Nyelvhelyesség mérése az új érettségiben a német vizsga példáján

Die Sprachrichtigkeit im neuen Abitur für DaF und die daraus folgenden Konsequenzen

Der Artikel fasst zusammen, wie vielfältig die Sprachrichtigkeit im neuen Abitur gemessen werden kann. Das im Jahre 2005 eingeführte neue Prüfungsmodell basiert auf den Kann-Beschreibungen des Gemeinsamen europäischen Referenzrahmens, wo die sprachlichen, soziolinguistischen und pragmatischen Kompetenzen zuerst global, dann detailliert beschrieben werden. Im Artikel werden nur die Aspekte der lexikalischen und grammatischen Kompetenzen auf die drei Niveaustufen (A2, B1 und B2) bezogen untersucht, die von den Abituraufgaben gemessen werden.

Nach der kurzen Darstellung dieser Kompetenzen wird darauf eingegangen, wo überall im Abitur Lexik und Grammatik gemessen werden und wie. Bei den rezeptiven Aufgaben werden diese Bereiche nicht gemessen, d.h. bei den Lösungen werden Fehler – soweit die Antwort verständlich ist – nicht berücksichtigt. Bei den produktiven Fertigkeiten werden diese Bereiche mit Hilfe von analytischen Skalen gemessen, die in ihren Beschreibungen an den Niveauskalen des Referenzrahmens orientieren. Gezielt können die lexikalischen und grammatischen Kenntnisse aber auch in einem gesonderten Prüfungsteil gemessen werden. Hier musste das Problem der Aufgabenerstellung angesprochen werden. Es ist nämlich recht schwierig solche Testaufgaben zu erstellen, die nicht nur messtechnisch richtig sind, sondern auch die entsprechende Niveaustufe messen. Als Konklusion wurde festgestellt, dass die Erforschung der Testergebnisse und der Entwicklung von Tests weiterhin eine wichtige Aufgabe ist, um die Validität der Aufgaben gewährleisten zu können.

Leendő némettanárok felkészítése során csak nagy vonalakban van mód azzal foglalkozni, hogy miképp lehet a nyelvtanulók nyelvi kompetenciáit, haladásukat, fejlődésüket megbízhatóan mérni. Bár tanulják az elméleti kritériumokat, ezek gyakorlati alkalmazására többnyire már csak a tanítási gyakorlat során nyílik valódi lehetőség. A tanárjelöltek aztán büszkén csatolják tanári szakdolgozatukhoz saját fejlesztésű tesztfeladataikat, s szomorúan konstatálják, hogy a bíráló ezeket milyen súlyos kritikával illeti. Elsősorban nem is az a baj, hogy ezek a dolgozatok szinte kizárólag a nyelvtanra koncentrálnak, hanem az ötletszerűség, azaz hogy nem abból indulnak ki: mit is akarok tulajdonképpen mérni. Azt hiszem, tanulságos lehet nemcsak a tanárjelöltek, hanem gyakorló tanárok számára is, hogy milyen tapasztalatok gyűltek össze ebben a kérdéskörben az új érettségi vizsga fejlesztése közben. Írásomban azt szeretném megmutatni, hogy egy részkompetencia, a *nyelvhelyesség* milyen különböző formákban jelenik meg a vizsga folyamán, s ez hogyan befolyásolja a mérés és értékelés

módját. Kiindulópontul a hazai tanterveinket is befolyásoló Közös európai referenciakeret¹ támaszkodom.

1. A nyelvhelyesség szerepe a Közös európai referenciakeretben

A Közös európai referenciakeret (továbbiakban KER) részletesen kifejti, hogy milyen kompetenciákat lehet fejleszteni a nyelvtanulás során, miképp érhetnek el ezek mind magasabb szintet. A kompetenciák sokaságában csupán egy – igaz, nem elhanyagolható – rész a kommunikatív nyelvi kompetenciák részletes leírása². A dokumentum a kommunikatív nyelvi kompetenciákat három alcsoportra osztja³:

- nyelvi kompetenciák,
- szociolingvisztikai kompetenciák,
- pragmatikai kompetenciák.

A nyelvi kompetenciák további leírásánál a dokumentum eseteli, hogy miért nehéz ezeket a kompetenciákat megfogalmazni, majd végezetül a hagyományokhoz, illetve a gyakorlathoz nyúl vissza, amikor ezt a készségkomplexumot az alábbi komponensekre bontja⁴:

- lexikális kompetencia,
- grammatikai kompetencia,
- szemantikai kompetencia,
- fonológiai kompetencia,
- helyesírási kompetencia,
- ortoépikai (helyes kiejtési) kompetencia.

Itt nincs arra mód, hogy a további részletekbe belebocsátkozzunk⁵, de az nyilvánvaló, hogy például az órai mérésben a leggyakrabban használt mérési célok ezek közül a kompetenciák közül főleg az első kettőre koncentrálnak: tudja-e a nyelvtanuló az adott szókincset, a tanított helyesírást, illetve nyelvtani szerkezetet. Ezekre fókuszálnak a tanárjelöltek – és sokszor mentoraik – is, s azt remélik, hogy ezzel valós képet kapnak a tanulók nyelvtudásáról. Ezért fontos ismerni, hogy a KER miképp is értelmezi azt a fogalmat, amit a nyelvtanárok „nyelvhelyesség” alatt értenek. Itt a továbbiakban terjedelmi okok miatt csak az első két ponttal, azaz a lexikális és grammatikai kompetencia kérdéskörével fogok foglalkozni.

a) *Lexikális kompetencia*

A lexikális kompetencia fogalmán belül a dokumentum a szókincs ismeretének és alkalmazásának két csoportját különbözteti meg:

- lexikai elemeket (pl. egyedi szóalakok, állandósult szókapcsolatok stb.),
- nyelvtani elemeket (pl. névelők, névmások, módbeli segédigék stb.).

¹ Közös európai referenciakeret – nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés. Kulturális Együttműködési Tanács, Közoktatási Bizottság Élő Nyelvek Osztálya, Strasbourg, PTMIK, 2002.

² KER 130 ff.

³ KER p. 130

⁴ KER p. 131

⁵ A KER a felsorolt kompetenciákat még tovább részletezi.

A dokumentum ezen elemek ismeretét és alkalmazását írja le az egyes nyelvi szintekre bontva. A szintek közötti különbség mind mennyiségi, mind minőségi szinten megmutatkozik. Itt most ebből csak az érettséginek megfelelő⁶ szintekre térek ki az 1. táblában.

Szint	A szókincs terjedelme	A szókincs alkalmazása
B2	Saját szakterületén és a legtöbb általános témában jó szókincssel rendelkezik. Variálni tudja a megfogalmazás módját a gyakori ismétlések elkerülése végett, de a lexikai hiányok miatt néha tétovázik és körülírásra kényszerül.	Lexikai pontossága általában magas szintű, bár egy kis zavar és helytelen szóhasználat előfordul anélkül, hogy gátolná a kommunikációt.
B1	Elegendő szókincse van ahhoz, hogy némi körülírással ki tudja magát fejezni a legtöbb olyan témában, amely összefügg saját mindennapi életével, mint pl. család, hobbi stb.	Elemi szókincsét jól alkalmazza, de nagyobb hibák még előfordulnak, amikor bonyolultabb gondolatok kifejezésére vagy ismeretlen témák és helyzetek kezelésére kerül sor.
A2	Elegendő szókincse van ahhoz, hogy le tudjon bonyolítani ismerős helyzeteket és témákat illető, begyakorolt, mindennapi tranzakciókat. Elegendő szókincse van alapvető kommunikációs szükségletek kifejezésére, illetve ahhoz, hogy boldoguljon egyszerű szükséghelyzetekben.	Szűk szókincsét alkalmazni tudja a konkrét mindennapi szükségletek terén.

1. tábla: A szókincs szintjei a KER (pp. 134–135) alapján

b) Grammatikai kompetencia

A grammatikai kompetencia leírása különösen nagy gondot jelentett a KER megfogalmazói számára, mivel itt a nyelvenkénti különbségek komoly nehézséget okoztak. A kiutat a „grammatikai szerveződés” elemei adták, tehát olyan fogalmak, amelyek mentén egy grammatikai szerkezet például különböző relációkat fejez ki. Ehhez a kompetenciához is készült szintleírás, amelyet a 2. tábla tartalmaz.

Érdekes megfigyelni, hogy a KER a lexikális és grammatikai kompetenciánál az egyes szinteken belül is még tovább differenciál, megkülönböztetve ezzel az adott szinten belüli biztos és bizonytalan nyelvhasználót. A kompetencia jellemzői a terjedelem, illetve a pontosság. Minél magasabb nyelvi szintet mérünk, annál nagyobb terjedelmű szókincset és annál pontosabb nyelvtani helyességet várunk el. Ez a leírás azt is érzékelteti, hogy a nyelvhelyességi kompetencia leginkább a produktív készségek terén jelenik meg, tehát elsősorban ott kell(ene) mérni, elvégre ott történik a valós alkalmazás. A táblázat egyben iránymutató abban is, hogy miképp lehet az érettségi analitikus értékelő skáláinál az egy értékelési sávon belül a pontszámot meghatározni (vö. 6. tábla).

A következőkben azt szeretném bemutatni, hogyan próbálta megoldani a nyelvhelyességi kompetencia mérését az új német érettségi a tantervben előírt szintek,

⁶ Érettségi középszintje: A2-B1, emelt szintje: B2. Vö. http://www.oh.gov.hu/letolt/okev/doc/erettségi_40_2002/elo_idegen_nyelv_vizsgakovetelmenyek.pdf

Szint	Grammatikai helyesség
B2	Jó grammatikai biztonság: időnként kisebb mondatszerkezeti hibák, nyelvbtlások vagy nem szisztematikus hibák még előfordulhatnak, de ezek ritkák, és utólag gyakran kijavíthatók.
	Viszonylag magas szintű grammatikai biztonsággal kezeli a nyelvet. Nem követ el olyan hibákat, amelyek félreértésekhez vezetnek.
B1	Ismerős kontextusokban elfogadható nyelvhelyességgel kommunikál; általában jól alkalmazza tudását, bár észrevehető anyanyelvi hatások mutatkoznak. Hibák előfordulnak, de világos, hogy mit próbál kifejezni.
	Az előrelátható helyzetekkel kapcsolatos, gyakran használt, begyakorolt mondatok és minták készletét elfogadható nyelvhelyességgel alkalmazza.
A2	Néhány egyszerű szerkezetet helyesen használ, de még rendszeresen elkövet alapvető hibákat, pl. hajlamos összekeverni az igeidőket és megfelekedezni az egyeztetésről, azonban rendszerint világos, hogy mit próbál elmondani.

2. tábla: A grammatikai kompetencia szintjei a KER (p. 137) szerint

a nyelvtanítási hagyományok és a kommunikatív szemléletű nyelvoktatás szempontjainak figyelembevételével.

2. A „Nyelvhelyesség” szerepe a német érettségiben

A vizsga kidolgozásakor többféle modell⁷ mérlegelése folyt, így felmerült az a kérdés, hogy szükség van-e egyáltalán a nyelvhelyességet célzottan mérő külön vizsgarészre, hiszen a nyelvhelyességi kompetenciára mindegyik kommunikatív készség esetében szükség van, használni kell, tehát máshol is mérhető. A produktív készségek értékelési szempontjaiban is megjelenik ez az aspektus. A korábbi érettségi vizsgában viszont döntően olyan jellegű tesztfeladatok szerepeltek, amelyek kifejezetten a lexikai és grammatikai tudásra kérdeztek, így ennek elhagyása nagyon nagy váltást s egyben ellenállást váltott volna ki a tanárokból. Ráadásul nyelvenként is eltértek az álláspontok. Ezért célszerűnek tűnt kompromisszumot kötni az idegen nyelvek munkacsoportjai között, és ezt a vizsgarészt megtartani, de egyben megfelelően a helyére is tenni. Ennek értelmében a nyelvhelyesség célzott mérése eltérő súllyal esik latba a vizsga két szintjén. Középszinten kisebb súllyal szerepel, hiszen az elementáris nyelvhasználatnál (KER: A2 szint) az érthetőség a legfontosabb tényező. A „Nyelvhelyesség” vizsgarész középszinten a gyenge tanulóknak segít abban, hogy a tanultakat a zárt feladatokban reprodukálni tudják, így esélyt ad a sikeres vizsgára. Emelt szinten viszont azonos súlyú a többi vizsgarészszel. Az emelt szintű vizsga ugyanis feltétele a nyelvszakokon a továbbtanulásnak, hiszen ott már igen alapos és pontos nyelvtani ismeretekkel kellene rendelkeznie a diáknak. A feladatok kidolgozása ezeknek a hipotéziseknek az elfogadásával indult meg.

⁷ Vö. Albers, Hans-Georg – Sibylle Bolton: *Testen und Prüfen in der Grundstufe. Einstufungstests und Sprachstandsprüfungen*. Fernstudieneinheit 7. Berlin etc.: Langenscheidt, 1995, 48 ff. és Bolton, Sibylle: *Probleme der Leistungsmessung. Lernfortschritts-tests in der Grundstufe*. Fernstudieneinheit 10. Berlin etc.: Langenscheidt, 1996. 9 ff.

3. A nyelvhelyesség mérése és értékelése az érettségi vizsga egyes részeiben

A nyelvhelyesség mint kompetencia a vizsga minden elemében megjelenik, de más-más szempontból és más súllyal. A lexikai és grammatikai kompetencia terén elvárható követelményeket a vizsgakövetelmények tartalmazzák⁸. A vizsgaleírás grammatikára vonatkozó része a felkészítés és feladatkészítés megkönnyítése érdekében egy táblázatot tartalmaz, ami megadja, hogy mely nyelvtani elemek ismerete kérhető számon célzottan a vizsga során, mit lehet elvárni a produktív használatban, és mely nyelvtani elemek esetében elegendő a receptív felismerés. Ez utóbbiakra a vizsgában közvetlenül rákérdezni nem lehet, és a produktív feladatoknál sem lehet ilyen szerkezeteket elvárni⁹.

A kommunikatív szemléletű nyelvoktatásból kiindulva a nyelvhelyességi kompetencia különböző módon jelenik meg a vizsga egyes részeiben.

a) Nyelvhelyesség értékelése a szövegértési (receptív) kompetencia mérésekor

Mind az olvasott, mind a hallás utáni szövegértési feladatok többsége zárt feladattípus, tehát a vizsgázónak többnyire csak a kiválasztott opciót kell megjelölnie. Azonban egyes feladattípusoknál a vizsgázónak egy-egy szót vagy rövid kifejezést kell leírnia. Az ilyen feladatoknál a javító tanároknak komoly nehézséget okozott, hogy nem szabad hibátlan megoldást elvárniuk. Minden megoldást el kell fogadniuk, amennyiben a leírt megoldásból felismerhető a vizsgázó válasza, s az jelentésében megfelel a javítási kulcsban megadott kifejezésnek. Ez a „Javítási és értékelési útmutatóban” így jelenik meg:

„Megoldásként több lehetőséget is megadunk. Ezeken kívül elfogadhatók azok a variánsok is, amelyek tartalmilag megegyeznek ezekkel. A megoldásokban előforduló nyelvi vagy helyesírási hibákat figyelmen kívül kell hagyni, amennyiben a válasz érthető.”¹⁰

b) Nyelvhelyesség értékelése az íráskészség mérésekor

A kétszintű érettségi idegen nyelvből a KER három nyelvi szintjét foglalja magába¹¹. A középszint két nyelvi szintet fog át: az alapszintről az A2, az önálló nyelvhasználó szintről a B1 szintet¹², míg az emelt szint az önálló nyelvhasználó B2 szint mérésére szolgál. Ezt csak úgy lehetett megoldani, hogy differenciálni kellett mind a feladatokban, mind az értékelésben. A feladatsoron belüli differenciálás úgy valósult meg, hogy az egyes feladatoknál a megírandó szöveg komplexitása, hossza, szövegtípusa, témája és közlési szándéka különbözik a szintek szerint (vö. 3. tábla).

⁸ Az érettségi vizsga részletes követelményeiről szóló 40/2002. (V.24) OM rendelet. http://www.oh.gov.hu/letolt/okev/doc/erettsegi_40_2002/nemet_nyelv_vizsgakövetelmenyek.pdf pp. 16–19

⁹ Ez azt jelenti, hogy ha a vizsgázó a produktív feladatban ilyen nyelvtani szerkezetet használ és abban hibát ejt, akkor azt csak jelölni szabad, de az értékelésnél figyelembe kell venni, hogy az adott ismeret produktívan nem várható el.

¹⁰ Vö. Javítási útmutató. http://www.oh.gov.hu/letolt/okev/doc/erettsegi_2008/oktober/k_nemet_08okt_ut.pdf (2009-04-23)

¹¹ Ennek okait itt nincs mód kifejteni.

¹² Vö. KER p. 33

Középszint 1. feladat A2	Középszint 2. feladat B1	Emelt szint 1. feladat B2	Emelt szint 2. feladat B2
A vizsgázó verbális és/vagy vizuális segédanyagra reagálva 50–80 szavas közlést hoz létre (pl. üdvözlőlap, e-mail).	A vizsgázó rövid levélre, hirdetésre vagy hasonló informatív szövegre reagál írásban, egy körülbelül 100–120 szó terjedelmű szöveg (pl. magánjellegű levél) megírásával.	A vizsgázó rövid levélre, hirdetésre stb. reagál írásban egy körülbelül 120–150 szó terjedelmű szöveg (pl. levél) megírásával. A szövegben a vizsgázónak 5 irányító szempontot kell tárgyalnia.	A vizsgázó két téma közül választhat. A témákhoz informatív szövegek (pl. statisztika) nyújtanak gondolati segítséget. A kiválasztott témáról 4 megadott irányító szempont alapján 200–250 szó terjedelmű szöveget kell írnia.

3. tábla: Az íráskészséget mérő vizsgarész feladatainak szintenkénti különbségei¹³

Az értékelés ennek megfelelően differenciál: az elementáris nyelvhasználó szintjén csak két kritérium, az önálló nyelvhasználó szintjén viszont 5, illetve 4 kritérium szerint kell értékelni az írásműveket. Mivel az emelt szint két feladata ugyanazt a nyelvi szintet (B2) értékeli, ezért ott csak a „Tartalom” értékelési kritérium alapján van különbség, a többi szempont a 4. táblában látható azonos skálát mutat.

Középszint 1. feladat A2	Középszint 2. feladat B1	Emelt szint 1. és 2. feladat B2
<ul style="list-style-type: none"> • Tartalom és szöveg hossz • Nyelvhelyesség 	<ul style="list-style-type: none"> • Tartalom • Formai jegyek és hangnem • Szövegalkotás • Szókincs, kifejezőmód • Nyelvtan, helyesírás 	<ul style="list-style-type: none"> • Tartalom • Szövegalkotás • Szókincs, kifejezőmód • Nyelvtan, helyesírás

4. tábla: Az íráskészség értékelési kritériumai szintenként¹⁴

Az értékelés kritériumainál érzékelhető, hogy az alapszintű nyelvhasználónál egy komplex „Nyelvhelyesség” szempont szerepel, míg az önálló nyelvhasználó szintjén (B1 és B2) a nyelvhelyesség értékelése a KER-hez hasonlóan két részre tagolódik: „Szókincs, kifejezőmód” és „Nyelvtan, helyesírás”. Ez azt jelzi, hogy a magasabb nyelvi szinten több és pontosabb nyelvtani és lexikai tudást kell elvárni, mint az alapszinten.

¹³ Vizsgaleírás p. 6, 13

¹⁴ Einhorn Ágnes (2006): A német nyelvi érettségi vizsgafeladatok fejlesztése. A tartalmi érvényesség és az értékelhetőség ellentmondásai. In: Horváth Zsuzsanna – Lukács Judit: *Új érettségi Magyarországon. Honnan, hová, hogyan? Egy folyamat állomásai*. Budapest: OKI, pp. 153–171; a tábla p. 167.

Középszint 1. feladat A2	Középszint 2. feladat B1	Emelt szint 1. és 2. feladat B2
• Alapvető és egyszerű nyelvtani szerkezetek és lexikai elemek használatában nem, vagy csak alig követ el hibát a vizsgázó.	• A szöveget a gyakran használt nyelvtani szerkezetek helyes használata jellemzi. • A szöveget a témának és a közlési szándéknak megfelelő alapszókinccs helyes használata jellemzi.	• A szöveget változatos nyelvtani szerkezetek helyes használata jellemzi. • A szöveget a témának és a közlési szándéknak megfelelő változatos szókinccs jellemzi.

5. tábla: A szintenként differenciált értékelés megvalósítása az íráskészség nyelvhelyességi kritériumában¹⁵

A szinten belül analitikus táblázatok nyújtanak segítséget a pontozásban. Az 5. tábla a szintnek teljes mértékben megfelelő leírást tartalmazza, a tanulók teljesítményét azonban ehhez viszonyítva kell értékelni. Példaképpen a 6. tábla bemutatja a középszint 2. feladatának analitikus értékelési skáláját egyetlen szempont alapján.

5 pont	4–3 pont	2–1 pont	0 pont
A vizsgázó általában helyesen használja az egyszerű nyelvtani struktúrákat . A szöveg kevés nyelvi (mondattan, alaktan, helyesírás) hibát tartalmaz , amelyek azonban a megértést nem befolyásolják .	A vizsgázó több hibával használja az egyszerű nyelvtani struktúrákat. A szöveg több nyelvi (mondattan, alaktan, helyesírás) hibát tartalmaz, amelyek azonban a megértést nem befolyásolják , és/vagy kevés, a megértést nehezítő hiba jellemzi a dolgozatot.	A vizsgázó csak a leg-egyszerűbb nyelvtani struktúrákat használja. A szöveg sok olyan nyelvi (mondattan, alaktan, helyesírás) hibát tartalmaz , amelyek a megértést nem befolyásolják, valamint több, a megértést jelentősen nehezítő nyelvi hiba fordul elő benne.	A szöveg a nyelvi (mondattan, alaktan, helyesírás) hibák miatt nem érthető , nem felelt meg.

6. tábla: Nyelvtan, helyesírás értékelése a középszint 2. feladatában (B1)

Akiknek sikerült a fenti kategória szerint 5, 4 vagy 3 pontot szerezni, azok a nyelvhelyesség szempontjából elérték az B1 szintet. Annak a vizsgázónak a nyelvtudása, aki csak 1 vagy 2 pontot ért el, az alatta marad, csak A2 szinten van.

c) Nyelvhelyesség értékelése a „Beszédkészség” vizsgarész mérésekor

A beszédkészség mindkét szinten két-két feladatból áll. Itt azonban a feladatokat nem lehetett nehézségi szintek szerint differenciálni. A két feladat oka a készség kétfajta kompetenciájából adódik: mint az a 7. táblában látható, az egyik feladat a dialogikus, a másik a monologikus beszédkészséget méri.

¹⁵ Vö. uo.

Középszint 1. feladat A2-B1	Középszint 2. feladat A2-B1	Emelt szint 1. feladat B2	Emelt szint 2. feladat B2
Szerepjáték: a vizsgázónak minden-napi szituációban kell részt vennie, amelyben partnere a vizsgáztató.	Önálló témakifejtés: a vizsgázónak egy <i>hét-köznapi</i> témához kapcsolódóan kell gondolatait, véleményét összefüggően kifejtjenie.	Vita: a vizsgázónak beszélgetésben kell interaktívan részt vennie, amelyben partnere a vizsgáztató.	Önálló témakifejtés: a vizsgázónak egy <i>általános</i> témáról kell gondolatait, véleményét részletesen és összefüggően kifejtjenie.

7. tábla: A beszéd-készség feladattípusai¹⁶

A beszéd-készség vizsgarész értékelésénél csak az első, tartalmi, illetve a feladattól adódó eltérő kritériumnál van különbség, a többi kritérium azonos, lásd a 8. táblában.

Középszint 1. feladat A2-B1	Középszint 2. feladat A2-B1	Emelt szint 1. feladat B2	Emelt szint 2. feladat B2
A kommunikációs cél elérése és az interakció megvalósítása	Részletesség, önállóság és a mondanivaló összefüggő kifejtése	Vélemény kifejtése, érvelés és az interakció megvalósítása	Részletesség, önállóság és a mondanivaló összefüggő kifejtése
<ul style="list-style-type: none"> • Szókincs, kifejezőmód • Nyelvtan • Beszédtempó, kiejtés, hanglejtés 			

8. tábla: A beszéd-készség értékelési kritériumai szintenként¹⁷

A szintenkénti differenciálás a középszinten belül csak a pontozással oldható meg. A magasabb pontszám a B1 szint leírásának felel meg, míg az alacsonyabb az A2 szint leírása. A 9a) és 9b) tábla szókincre és nyelvtanra vonatkozó skálái mutatják az értékelésben meglévő különbségeket.

B1		A2	Nem felelt meg
5 pont	4–3 pont	2–1pont	0 pont
A vizsgázó szókinccse a témának megfelelő, szóhasználatát változatos. Kisebb lexikai pontatlanságai nem zavarják a kommunikációt. Szükség esetén megfelelően alkalmazza a kompenzációs stratégiákat. A vizsgázó megfelelően alkalmazza a célnyelvi udvariasság alapszabályait.	A vizsgázó szókinccse általában a témának megfelelő, törekszik a változatos szóhasználatra. Az előforduló lexikai hibák csak néhány esetben nehezítik a megértést. Igyekszik megfelelően alkalmazni a kompenzációs stratégiákat. A vizsgázó túlnyomórészt megfelelően alkalmazza a célnyelvi udvariasság alapszabályait.	A vizsgázó egyszerű szókinccset használ. A nem megfelelő szóhasználat többször nehezíti a megértést. Nem mindig megfelelően alkalmazza a kompenzációs stratégiákat. Előfordul, hogy a vizsgázó megsérti a célnyelvi udvariasság alapszabályait.	A vizsgázó szókinccse szegényes. A nem megfelelő szóhasználat többször jelentősen nehezíti és/vagy akadályozza a megértést. Nem tudja alkalmazni a kompenzációs stratégiákat. A vizsgázó megsérti a célnyelvi udvariasság alapszabályait.

9a) tábla: A beszéd-készség nyelvhelyességi aspektusai és szintjei – szókinccs, kifejezőmód

¹⁶ Vizsgaleírás

¹⁷ Einhorn (2006) p. 167

B1		A2	Nem felelt meg
5 pont	4–3 pont	2–1 pont	0 pont
A vizsgázó változatos nyelvtani struktúrákat használ. Kevés nyelvtani hibát ejt , amelyek a megértést egyáltalán nem befolyásolják.	A vizsgázó törekszik változatos nyelvtani struktúrák használatára. A vizsgázó több , a megértést nem nehezítő és/vagy néhány a megértést nehezítő hibát ejt .	A vizsgázó egyszerű nyelvtani struktúrákat használ. Sok nyelvtani hibát ejt , hibái többször nehezítik a megértést.	A nyelvtani hibák a megértést sokszor jelentősen nehezítik vagy megakadályozzák.

9b) tábla: A beszédkészség nyelvhelyességi aspektusai és szintjei – nyelvtan

d) A nyelvhelyesség mérése a „Nyelvhelyesség” vizsgarészben

Az érettségi vizsga négy kommunikatív készséget mérő mindegyik részében megjelenik a nyelvhelyességi kompetencia, ám ez nem teszi egyértelművé, hogy a vizsgázó milyen szintű tudással rendelkezik a nyelv szerkezetéről, illetve mennyire képes a megtanult struktúrákat funkciójuknak megfelelően alkalmazni. Mivel egy-egy gondolatot, közlési szándékot számtalan nyelvi eszközzel ki lehet fejezni, a biztonságra törekvő vizsgázó elkerülési technikákkal operálhat, más viszont megpróbál a nyelvtudásának szintjén túlmutató nyelvi eszközöket is használni. Ezért volt elvárás, hogy legyen egy olyan vizsgarész, ahol a NAT-ban, illetve a kerettantervben megnevezett nyelvi elemek mérése külön is lehetséges.

„A vizsga(rész) célja annak mérése, hogy a vizsgázó rendelkezik-e azokkal a lexikai, grammatikai, szemantikai és pragmatikai ismeretekkel, amelyek képessé teszik az önálló kommunikációra”¹⁸.

A nyelvhelyességi feladatok célzottan mérik az egyes nyelvi struktúrákat vagy kifejezéseket. Azt, hogy ez a vizsgarész mire kérdezhet rá, mint ahogy arra már korábban utaltam, a vizsgaszabályzat tartalmazza¹⁹ szintekre lebontva. A szinteket a NAT-nak, a kerettantervnek, illetve alapvetően az eredeti forrásnak tekinthető KER elvárásainak megfelelően határoztuk meg. A nyelvhelyesség esetében azonban célszerű volt a nyelvtani jelenségeket nemcsak kompetenciák szintjén általánosan megfogalmazni, mint ahogy azt az „Élő idegen nyelv” műveltségterületnél láthatjuk²⁰, hanem az adott nyelvre konkrétan is megadni, amiben a KER német nyelvre kidolgozott nyelvi katalógusa²¹ sokat segített.

A „Nyelvhelyesség” vizsgarész értékelése nem okozott különösebb problémákat, hiszen a feladatok döntően zárt ítemek, tehát csak vagy jó, vagy hibás válasz van, ennek alapján vagy 1 pontot ér az adott ítem, vagy 0 pontot kap a vizsgázó. A feladaton belüli megoldott ítemek száma és a pontok száma megegyezik. Így a „Nyelvhely-

¹⁸ Vizsgaleírás: http://www.oh.gov.hu/letolt/okev/doc/erettsegi_40_2002/nemet_nyelv_vizsgaleiras.pdf (2009-04-23) p. 3

¹⁹ Vizsgaleírás

²⁰ http://www.oh.gov.hu/letolt/okev/doc/erettsegi_40_2002/elo_idegen_nyelv_vizsgakovetelmenyek.pdf

²¹ Glaboniat, Manuela – Martin Müller – Paul Rusch – Helen Schmitz – Lukas Wertenschlag: *Profile Deutsch*. Langenscheidt, 2001.

lyesség” vizsgarész inkább a feladatkészítés oldaláról okozhat problémát, mert a zárt feladatok elkészítése messze nem olyan egyszerű, mint amilyennek az első pillanatra látszik.

4. A nyelvhelyességi feladatok készítésének problémái

A vizsgarész feladatai a vizsgamoddellel összhangban kizárólag autentikus szövegekre épülhetnek. Ez azt jelenti, hogy nem lehet vegytisztán, szövegértés nélkül ezt a kompetenciát mérni. Alapvetően zárt feladattípusok fordulnak elő. Amennyiben a feladatba mégis valamit be kell írni, úgy ebben a vizsgarészben – ellentétben a receptív készségeket mérő feladatokkal – se nyelvtani, se helyesírási hibát nem lehet elfogadni.

Az új érettségi vizsga feladatait erre kiképzett gyakorló nyelvtanárok készítették, illetve készítik, így a „Nyelvhelyesség” vizsgarész feladatait is. A feladatok készítésénél három terület okozott a feladatíróknak nehézséget:

- a mérési cél meghatározása,
- a mérési célnak megfelelő autentikus szöveg megtalálása,
- a mérési célnak megfelelő feladattípus kiválasztása.

Annak érdekében, hogy a célok mind a feladatíró, mind a bíráló, s majdan a vizsgázó számára is egyértelműek legyenek, a feladatírónak minden egyes itemnél meg kell neveznie, hogy melyik nyelvtani vagy lexikai jelenségre kérdez rá az adott item. Ennek ellenére a cél meghatározása számtalan esetben nem sikerült. De az is igen gyakori probléma volt, hogy nem sikerült eltalálni a nehézségi szintet. Ez főleg az emelt szinten jelentett problémát, mivel a B2-es emelt szint bennfoglalólag tartalmazza a középszint anyagát is, viszont így nagy a veszélye annak, hogy a feladat túl könnyűre sikerül.

Azt a tényt, hogy sokszor még átdolgozás ellenére sem sikerült eltalálni az egyes itemek szintjét, a tanulók teljesítménye is visszaigazolta. Egy szakdolgozó²² részletesen, itemenként megvizsgálta a 2004-es próbavizsga „Nyelvhelyesség” vizsgarész azonos típusú feladatainak megoldottságát. Itemanalízis²³ alapján meg lehetett becsülni, hogy az egyes itemeket milyen arányban fogják tudni megoldani a tanulók, tehát hogy az adott item mennyire könnyű vagy nehéz. Az itemanalízist már megoldott tanulói munkák alapján kell elkészíteni, s ennek alapján lehet kiszámítani a nehézségi indexet²⁴. Az átlagos nehézségű itemek az 1. diagramon a 0,20–0,80 közötti sávban helyezkednek el. A 0,80 feletti értéket adó itemek túl könnyűek, míg a 0,20 alattiak túl nehezek, így ezek nem igazán alkalmasak az adott szint mérésére. A kiválasztott feladattípus a legelterjedtebb tesztforma, a multiple-choice-feladat (feleletválasztós) volt: lyukas szövegben a lyukakhoz négy válaszlehetőség tartozik, de csak egy jó

²² Fröhling Edit (2006): Fehleranalyse beim Prüfungsteil ‚Wortschatz und Grammatik‘ auf Grund des Probeabiturs 2004 – eine Fallstudie. Szakdolgozat. SZTE Germanisztikai Intézet.

²³ Bárdos Jenő (2002): *Az idegennyelvi mérés és értékelés elmélete és gyakorlata*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, p. 48

²⁴ Perleth, Christoph: Material zur Vorlesung „Einführung in die pädagogisch-psychologische Diagnostik”, Kapitel „Itemanalyse und Itemselektion nach der Klassischen Testtheorie”. URL: http://www.phf.uni-rostock.de/institut/ipp/Lehrmaterialien/Diagnostik/vd1_3_ex_itemanalyse.htm (2009-04-23)

közülük. A vizsgálat három azonos típusú, de különböző szintű feladatot vetett össze: az első, 15 ítemet tartalmazó feladatnak az A2 szintet kellett volna lefednie, tehát ez volt elméletileg a legkönnyebb feladat. A következő feladat 15 ítemének a B1 szintnek, a harmadik feladatnak a 31. ítemtől pedig a B2 szintnek kellett volna megfelelnie. Az eredmények a grafikonon azonban azt mutatják, hogy a nehézségi szint igen eltérő lett.

1. diagram: 3 multiple-choice feladat 47 ítemének elemzése nehézségi index szerint²⁵

A grafikon alapján megállapítható, hogy a 47 ítem közül 12 nem alkalmas a célra: az első 15 íte mből az A2 szinten 4 ítem túl könnyű volt, a B1 és a B2 szinten pedig 8 ítem nehezebb volt a kelletténél. Tehát megfelelő feladatot csak úgy lehet készíteni, ha előzetesen kipróbáljuk, s a nem megfelelő ítemeket a próba után kiküszöböljük.

A feladatkészítés során nemcsak az egyes ítemek nehézségi szintjének eltalálása okozott problémát. További jellemző hibatípusok fordultak még elő a készülő feladatoknál:

- a mérési célok nem változatosak, a feladat többször méri ugyanazt;
- túl közel vannak egymáshoz az ítemek, ami zavarja a megoldhatóságot;
- a feladat és a feladathoz használt szöveg nehézségi szintje nincs összhangban (pl. a konkrét ítem könnyű, de a szöveg nehéz);
- a példa becsapós: pl. a példa jelen időben van, de utána a többi ítem múlt időt kér számon – félreviszi a vizsgázót.

A szövegek és feladattípusok megválasztásánál is számos nehézség merült fel. Számptalan esetben használtak a feladattírók olyan szövegeket, amelyek autenti kussága megkérdőjelezhető, illetve amelyek nem alkalmasak mérésre (például sok adatot tartalmaznak, de kevés eseményt, így nyelvileg „szegény” a szöveg). Az is gondot okozott, hogy melyik feladattípus alkalmas a mérési cél megbízható elérésére. Mindez

²⁵ Fröhling (2006)

arra utal, hogy a feladatírói képzés csak a kiindulópont lehet; igen sok gyakorlat is kell ahhoz, hogy megbízható feladatok szülessenek.

5. Tanulságok

Az új vizsga bevezetését megelőző két próbamérés (2003 és 2004) és az első két év (2005 és 2006) éles feladatainak kiértékelése után megállapítható, hogy a „Nyelvhelyesség” vizsgarész a középszinten bevált²⁶. A középszintű feladatoknál a „Nyelvhelyesség” vizsgarész nem nevezhető sem túl könnyűnek, sem túl nehéznek, a teljesíthettség az első két évben kiegyenlített volt. Az emelt szinten az első évek feladatsorai még nem voltak ilyen kiegyensúlyozottak. A két év teljesítménye között épp ez a vizsgarész mutatta a legnagyobb különbséget: 2005-ben túl könnyű, 2006-ban viszont az előző évhez képest elég nehéz volt²⁷.

A későbbi vizsgák értékeléséből az emelt szint részletes elemzése megtalálható az Oktatási Hivatal honlapján. Ebben az látható, hogy a „Nyelvhelyesség” vizsgarész 2006-ban és 2007-ben még túl könnyű volt, de 2008-ra már ez adja a legkiegyenlítettbb eredményt²⁸. A következőkben tehát arra kell törekedni, hogy a többi vizsgarész is nagyobb megbízhatósággal mérje a célnyelvi kompetenciákat.

Ahhoz, hogy a nyelvtanárok új generációja tovább tudja fejleszteni és megbízhatóbbá tudja tenni a mérést, ennek a témakörnek nagyobb szerepet kellene szánni a tanárképzésben. A tanári mesterképzés programja az egyik legfontosabb elvárásként a következő képességeket várja el a leendő nyelvtanároktól:

„A 8.3. pontban foglalt szakterületi általános ismereteken túli, sajátos ismeretkörök: A nyelvtudás mérése és értékelése. Az osztálytermi értékelés, az érettségi és a nyelvvizsgák. A kétszintű nyelvi érettségi vizsga követelményei. A vizsgafeladatok készítése, kipróbálása, ellenőrzése, bankosítása. A vizsgák minőségi kritériumai: a validitás, az objektivitás és a megbízhatóság.”²⁹

Ezt mind a mindössze 7 kredit értékű szakmódszertanban kell közvetíteni. Igen fontos, hogy a leendő nyelvtanárok megismerjék a differenciált mérés és értékelés technikáit. Ebben fontos szerepet játszhat, ha saját dolgozataikon, majd diáktársaik dolgozatain vagy szóbeli előadásukon hibaelemzést végeznek, megítélve, hogy az elhibázott jelenség ismeretét milyen szinten lehet elvárni. A feladatkészítés alaplépéseit pedig előbb feladatok elemzésével, a feladatok struktúrájának és logikájának megismerésével, az egyes itemek mérési céljának meghatározásával, a mérési cél szintjének megállapításával, majd feladatok készítésével és azok kipróbálásával kell gyakoroltatni. Így hamarosan elvárható lesz, hogy a tanórai mérések is megbízhatóbbak legyenek, s valós képet adjanak a tanulók nyelvhelyességi kompetenciájáról.

²⁶ Einhorn Ágnes: *A 2006. évi érettségi vizsga eredményeinek elemzése. Német nyelv*. Budapest: Oktatás-kutató és Fejlesztő Intézet, 2008; 5. ábra.

<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2006tapaszlatok-Nemet>

²⁷ Uo. 12. ábra.

²⁸ http://www.oh.gov.hu/letolt/okev/doc/gyorsadatok_2008_tavaszi.ppt#377,37,37. dia (2009-04-23)

²⁹ 4. számú melléklet a 15/2006. (IV. 3.) OM rendelethez, 11. pont. http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0600015.OM&kif=Tan%E1rk%E9pz%E9s#xcel